

Sneeuw en regen bepalen ganzen- en zwanenseizoen 1998/99

Nederland werd in 1998/99 door grote aantallen ganzen bezocht. Sneeuw in Oost-Europa zorgde voor een influx van oostelijke overwinteraars. Tegelijk viel er veel regen, waardoor de aardappel- en bietenoogst werd vertraagd of zelfs geheel werd afgeblazen. Vooral in de kleigebieden leidde dit langdurig tot opmerkelijke concentraties ganzen en Kleine Zwanen. In deze bijdrage een overzicht van de eerste telresultaten.

Piekaantallen

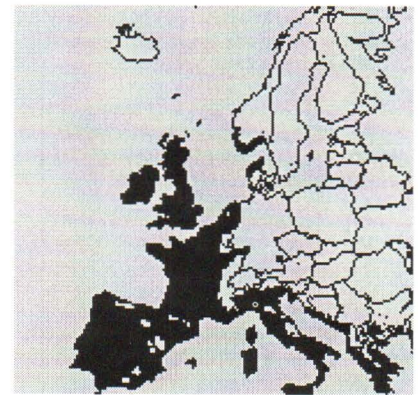
De aantallen ganzen en zwanen die Nederland bezochten, deden denken aan de strenge winters van 1995/96 en 1996/97 (tabel 1). Vooral Taiga- en Toendrarietganzen (seizoensmaxima resp. 6.800 en 144.000) en Kolganzen (615.000) verschenen in opmerkelijk grote aantallen. Bij de rietganzen overtroffen die zelfs de telresultaten in de laatste twee strenge winters. De influx van deze soorten hangt vrijwel zeker samen met de vorstsituatie in Oost-Europa. Tegelijk met een vorstperiode in ons land, viel daar eind november een dik pak sneeuw. In Nederland verdween de vorst al na enkele dagen, maar de grens tussen warme en koude lucht kwam juist ten oosten van ons land te liggen. Figuur 1 laat zien dat op 10 december, vlak voor de decembertelling, grote delen van Duitsland en Zuid-Scandinavië onder een pakket sneeuw lagen. Waarschijnlijk verklaart deze situatie ook het grote aantal Brandganzen dat al in december aanwezig was (uitgeweken vogels uit het Duitse Waddengebied). Het aantal van deze soort was het grootste dat ooit in Nederland is geteld en betreft waarschijnlijk een groot deel van de huidige populatie. Bij de andere

soorten viel vooral het aantal Knobbelzwanen (maximum 18.000) en Grauwe Ganzen op (166.000). Bij de Grauwe Gans werden overigens ook al in 1997/98 dergelijke aantallen geteld. Voor beide geldt waarschijnlijk dat uitbreiding van de populatie en goede broedresultaten momenteel de populatie als geheel een positieve impuls geven.

Mislukte aardappel- en bietenoogst

Het jaar 1998 gaat de boeken in als één van de natste van de 20e eeuw. In de maanden september, oktober en november viel landelijk tweemaal zoveel regen als normaal. Plaatse-lijk werden in één maand zelfs neerslag-hoeveelheden tot 300 mm afgetapt (Hoogeveen, oktober, 291 mm; gegevens KNMI). Vooral de akkerbouw ondervond veel hinder van deze nattigheid. Met name akkers in kleigebieden waren geruime tijd gedeeltelijk geïnundeerd en niet be- gaanbaar voor zwaar landbouwmaterieel. De oogst werd daardoor erg vertraagd of bleek onmogelijk. Van de totale oogst aan aardappelen ging 30% verloren, van de consumptie-aardappelen in de kleigebieden bleef zelfs 50% in de grond (gegevens

CBS Landbouwstatistiek). Tegelijk konden eventueel wel geoogste percelen niet worden geploegd, waardoor lange tijd oogstresten op het land achterbleven. Het ploegen van niet-geoogste akkers leverde later in de winter vervolgens nog eens een nieuwe vorm van oogstresten op: makkelijk bereikbare half-rotte aardappelknollen. Een ideale voedselsituatie dus voor met name Kleine Zwanen, Toen-

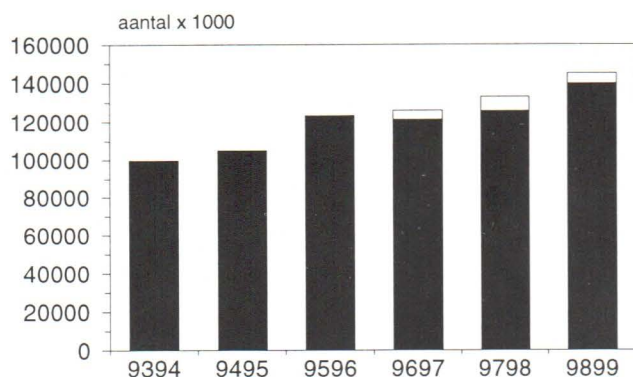
Figuur 1. Sneeuwbedekking (in wit) in Europa op 10 december 1998 (bron NOAA).

drarietganzen, Kolganzen en Grauwe Ganzen. Deze soorten maken traditio- neel veel gebruik van oogstresten. Brandganzen worden recent op pas geoogste bieten gesignaleerd, maar werden in de winter van 1998/99 ook veelvuldig op aardappelakkers gezien (zie ook G.L. Ouweneel in Vogeljaar 47: 253-256).

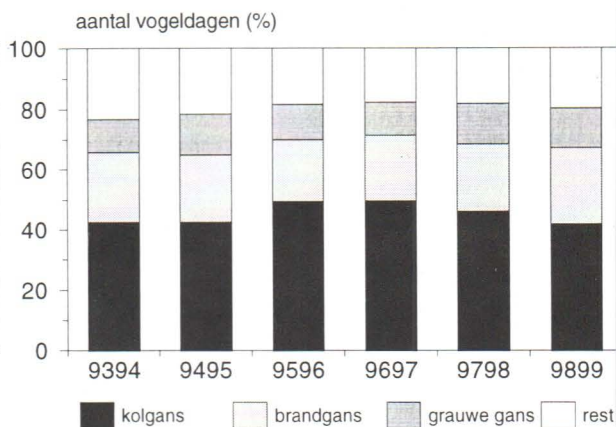
Deze gunstige voedselsituatie heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat gedu- rende de winter een groot aantal Toen- drarietganzen in Nederland is blijven hangen, wat ook de grote aantallen in januari en februari verklaart. Normaal gesproken trekt een deel van de vogels reeds vroeg in de winter terug naar (Zuid)Oost-Europa. Vooral in het Deltagebied week het voorkomen van Toendrarietganzen sterk af van een gewone winter. Niet alleen waren de aantallen groot (maximum 16.000, te- gen normaal hooguit 10.000), de vogels bleven dankzij de goede voedsel- situatie lang in het gebied pleisteren. Wegtrek vond pas plaats in februari en maart, terwijl normaal in januari al een belangrijke afname wordt opge- merkt. Een vergelijkbaar verhaal gaat op voor Kleine Zwanen, die meestal na het onderploegen van bietenresten in december hun heil in graslandge-

Tabel 1. Seizoensmaxima van ganzen en zwanen in Nederland in 1998/99 (voor- lopige cijfers, afgerond) en de maand waarin dit werd vastgesteld. Ter vergelij- king zijn ook de seizoensmaxima van 1994/95 t/m 1997/99 vermeld, alsmede een indicatie voor het karakter van de winter (naar terminologie van IJnsen).

	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	
winter	zacht	streng	koud	zeer zacht	vrij zacht	
Knobbelzwaan	17.000	17.000	15.000	16.000	18.000	jan
Kleine Zwaan	19.000	17.000	19.000	17.000	15.000	dec
Wilde Zwaan	1.400	3.300	2.900	1.100	1.900	jan
Taigarietgans	800	2.500	2.900	1.000	6.800	feb
Toendrarietgans	43.000	93.000	96.000	68.000	144.000	jan
Kleine Rietgans	26.000	21.000	25.000	23.000	28.000	nov
Kolganzen	458.000	633.000	616.000	490.000	615.000	jan
Grauwe Gans	156.000	125.000	106.000	168.000	166.000	nov
Brandganzen	187.000	218.000	259.000	209.000	263.000	dec
Rotganzen	116.000	81.000	91.000	83.000	60.000	mei

Figuur 2. Aantal doorgebrachte gans- en zwaandagen in Nederland van 1993/94-1998/99. De gegevens hebben betrekking op de maanden september t/m mei. Merk op dat in september alleen Grauwe Ganzen worden geteld en in mei alleen Rotganzen. Het aandeel voor april is afzonderlijk weergegeven (wit) en heeft alleen betrekking op Brand- en Rotganzen.

Figuur 4. Verdeling van gans- en zwaandagen over de diverse soorten van 1993/94 t/m 1998/99, onderverdeeld naar Kolgans, Brandgans, Grauwe Gans en overige soorten.

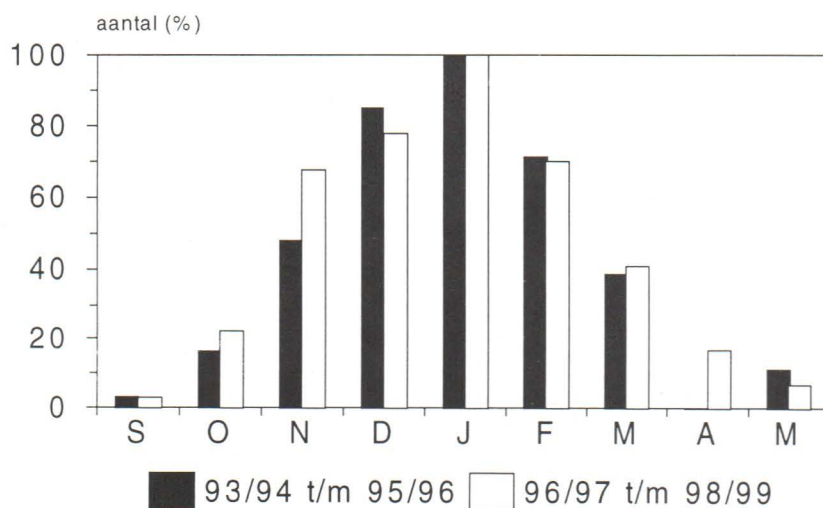
bieden gaan zoeken, maar nu tot februari profiteerden van percelen vol niet-geoogste aardappelen. Eens te meer blijkt hieruit dat ganzen en zwanen wel degelijk te sturen zijn. Veel groepen (vooral zwanen) bleven gedurende lange tijd op dezelfde percelen foerageren. In termen van opvanggebieden en beperking van overlast op schade-gevoelige percelen als wintergraan zijn dat belangrijke feiten, omdat op die wijze de vogels gedurende langere tijd aan te trekken zijn op oogstresten (zie ook verderop). Normaal gesproken worden percelen met oogstresten betrekkelijk snel ondergeploegd, waardoor deze voedselbron maar korte tijd beschikbaar is.

Uitbreiding ganzenseizoenen

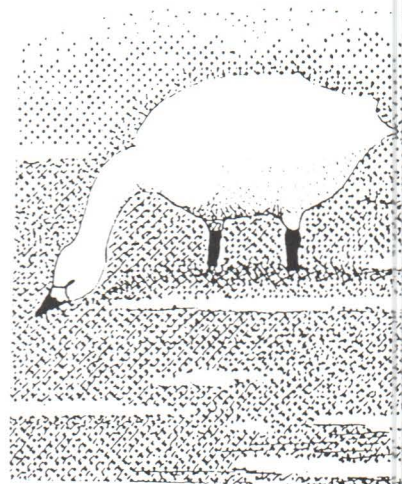
Voor veel soorten zijn de maximum aanwezige aantallen -behoudens strenge winters- de laatste jaren nauwelijks gestegen. Wel is een ontwikkeling gaande waarbij vooral

Kolganzen steeds vroeger in het seizoen verschijnen, en Brandganzen in het voorjaar langer in Nederland blijven pleisteren (zie ook SOVON-Nieuws 12 [2]: 10-12). Dit uit zich in het totaal aantal doorgebrachte gans- (en zwaan) dagen in Nederland. In 1998/99 werden er door alle soorten gezamenlijk van september t/m mei 144 miljoen gans- en zwaandagen doorgebracht (figuur 2). Vanaf 1993/94, toen voor het eerst weer maandelijks tellingen werden georganiseerd, groeide het aantal gans- en zwaandagen jaarlijks met 6% (april niet meegerekend, want die maand zit pas vanaf 1996/97 in het telprogramma). De sterkste groei deed zich voor van 1994/95 op 1995/96 (de eerste strenge winter van de jaren negentig) en van 1997/98 op 1998/99. Het grootste aantal ganzen en zwanen dat in Nederland aanwezig is tijdens de top van het seizoen (januari) bleef betrekkelijk stabiel, rond de 1 miljoen.

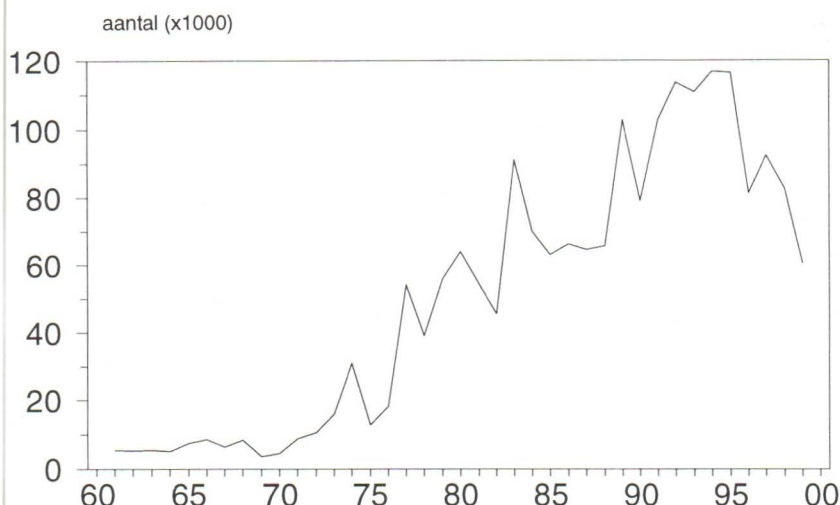
De grootste groei zit vooral in de eerste helft van het seizoen. Het aantal ganzen en zwanen dat tegenwoordig in november wordt geteld, ligt ten opzichte van de piek in januari zo'n 20% hoger dan ruim vijf jaar geleden (figuur 3). Dezelfde tendens, maar dan in veel kleinere mate, zien we in oktober. Het zijn vooral Kolganzen die dit patroon domineren. In totaal vormen deze 40-50% van alle doorgebrachte gans- en zwaandagen in Nederland (figuur 4). Helaas beschikken we niet over oudere april-tellingen. Een vergelijking van die maand zou op een sterke toename wijzen, vooral door het grote aantal Brandganzen (na Kolgans de meest algemene soort, figuur 4). Tegenwoordig is het niet ongevoel in de eerste helft van mei in het oostelijk Waddengebied nog groepen van enkele duizenden Brandganzen aan te treffen, zelfs in milde winters met een vroeg groeiseizoen, zoals in het afgelopen voorjaar.

Figuur 3. Seizoensverloop van ganzen en zwanen in Nederland, gesplitst naar 1993/94 t/m 1995/96 en 1996/97 t/m 1998/99. De aantallen zijn uitgedrukt ten opzichte van het seizoensmaximum in januari.

Kleine Zwaan (H. G. van der Aa)

Figuur 5. Voorjaarsmaxima van Rotgans in Nederland vanaf 1961.

Afname Rotgans

Naast groeiende aantallen Grauwe Ganzen en Brandganzen, vertonen ook een aantal soorten een dalende trend. Kleine Zwaan, en vooral Rotgans, worden de afgelopen seizoenen steeds minder gezien. De voorjaarsmaxima van de Rotgans zijn in de afgelopen vier jaar bijna gehalveerd, van ruim 116.000 in 1994 en 1995, naar 60.000 in 1999 (figuur 5). Deze negatieve tendens wordt voor een belangrijk deel waarschijnlijk veroorzaakt door een afgenomen reproductie. Kwamen Rotgans in de jaren zeventig en tachtig tijdens lemmingpiekjaren nog met 30-50% eerstejaars terug, tegenwoordig worden in goede broedseizoenen hooguit nog 20% eerstejaars vogels vastgesteld. Alleen in het afgelopen seizoen (1999/2000) lijkt het aandeel jonge vogels iets groter te zijn (25-30%). In hoeverre andere factoren een rol spelen (bijv. verschuivingen van foerageerplaatsen, concurrentie met Brandganzen?) is onduidelijk. Opvallend is bijvoorbeeld dat in het voorjaar van 1998 de gebruikelijke piek in het Waddengebied reeds in april werd bereikt (in plaats van mei). De Rotgans lijken in zo'n jaar het Nederlandse Waddengebied dus eerder te verlaten.

Bejagen, verjagen of gedogen?

Tot voor kort waren drie soorten ganzen (Toendrarietgans, Kolgans en Grauwe Gans) gedurende een aantal maanden per jaar tot 10.00 uur 's ochtends bejaagbaar. Met de komst van de nieuwe Flora- en Faunawet, waarschijnlijk later dit jaar, behoort dit tot het verleden. Er mag dan alleen nog met een speciale vergunning (afgegeven door de provincie) op ganzen worden gejaagd. Om de opvang van ganzen meer gestalte te geven,

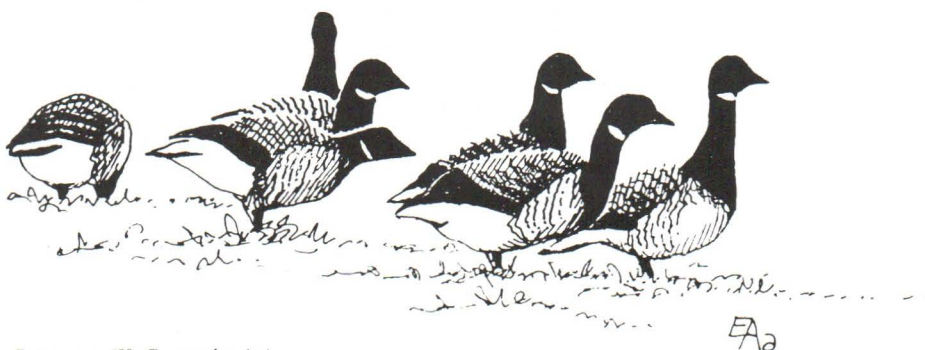
worden er speciale gebieden ingesteld die moeten fungeren als opvanggebied. Voor deze gedooggebieden krijgt de boer een vergoeding. Tegelijk is het de bedoeling dat er in de omgeving van zo'n gedooggebied actief aan verjaging wordt gedaan, zodat de ganzen geconcentreerd worden in het opvanggebied. Op dit moment zijn er zes van die gebieden, vijf in Friesland en één langs de IJssel in Gelderland. In één gedooggebied (bij Anjum, Fr) wordt op dit moment door Alterra onderzocht in hoeverre de ganzen daadwerkelijk te sturen zijn.

Doordat de invoering van de Flora- en Faunawet is vertraagd, is de afgelopen winter als interim-regeling door het Ministerie van LNV een experiment gestart waarbij ter preventie van ganzenschade van 1 december tot 1 april gedurende de hele dag op de drie eerder genoemde soorten gejaagd mag worden. Deze jacht is dan wel aan strenge voorwaarden gebonden: (1) de ganzen moeten zich op schadegevoelige percelen bevinden (bijv.

ingezaaid wintergraan of grasland), en (2) er moet voldoende ondernomen zijn om de vogels te verjagen. Bovendien is een tweedeling gemaakt in gebieden waar wel en niet mag worden gejaagd. Vooral gebieden waar in het verleden veel ganzenschade is gerapporteerd, vallen onder de regeling. Ganzengedooggebieden, natuurgebieden en gebieden waar in het algemeen weinig schade wordt gemeld, zijn van de regeling uitgesloten en daar mag dan ook in het geheel niet op ganzen worden gejaagd.

Het is op dit moment nog onduidelijk in hoeverre dit beleid z'n vruchten heeft afgeworpen. De ganzen- en zwanentellers meldten in het algemeen weinig extra jachtactiviteiten. Wel werd een overdaad aan stokken met wit plastic en andere vogelverschrikkers gemeld. Door het milde weer is er ook veel minder ganzenschade gemeld dan gewoonlijk. Abusievelijk is dit ook wel vertaald naar de aantallen ganzen die present waren: die zouden veel kleiner zijn dan normaal. Ondanks het zachte weer lijkt het er echter niet op dat Nederland de afgelopen winter *minder* is bezocht dan voorgaande jaren. Vooral Toendrarietgans, Kolgans (goed broedseizoen!) en Brandgans werden in normale of bovengemiddelde aantallen geteld. SOVON is overigens benaderd om met de telgegevens een bijdrage te leveren aan de discussie over eventuele negatieve neveneffecten van deze nieuwe maatregel (verstoring op grotere schaal). Hoe en wanneer, en of die evaluatie doorgang zal vinden, is nog onduidelijk. Het zou een goede manier zijn om de resultaten van de tellingen en de inspanningen van de tellers eens te vertalen in een bijdrage aan het ganzenbeleid.

Kees Koffijberg

Rotgans (H. G. van der Aa)